
КРИМІНОГЕННА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ЗАГРОЗ БЕЗПЕЧНОМУ СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

*А.Л. БАЛАНДА,
кандидат економічних наук, с.н.с.,
перший заступник директора
Інституту оперативної діяльності та державної безпеки*

Актуальність проблеми

Суспільні трансформації, що відбуваються в Україні, супроводжуються якісними змінами всіх сфер життєдіяльності соціуму. Поряд з позитивним у перехідних процесах, українське суспільство ніяк не може вийти зі стану ціннісно-нормативної дезінтеграції. При цьому загрозливих темпів набуло заповнення соціального простору девіантними цінностями, порушення дедалі більшою кількістю індивідів існуючих норм права та моралі, що призводить до загострення проблеми злочинності в державі. Злочинність завжди була невід'ємним елементом життєдіяльності будь-якого суспільства, спотворюючи механізми державного управління та знецінюючи досягнення соціально-економічного розвитку країни. З іншого боку, негативні соціальні фактори є найбільш значущими у формуванні кількісних та якісних показників злочинності.

Взаємовплив об'єктивних соціальних негараздів, притаманних перехідному періоду, та рівня злочинності в Україні актуалізують цю проблематику. Нагальною є необхідність розв'язання назрілих проблем. Аналіз показників злочинності в Україні та впливу на них соціальних факторів, основним серед яких нині виступає механізм суспільного розподілу, дасть змогу на теоретичному рівні глибше зрозуміти реальну криміногенну ситуацію в країні. Очевидним є теоретико-практичне протиріччя між прогресивними демократичними перетвореннями в українському суспільстві та динамікою злочинності й загостренням криміногенної ситуації.

Основоположною теорією, що дає уявлення про причини та наслідки різкої зміни ціннісно-нормативної системи суспільства, є вчення Е. Дюркгейма, а витоки девіантної поведінки можна знайти в теорії аномії Р.Мертона.

Окремим науковим і прикладним проблемам злочинності в Україні останнім часом приділяється значна увага в дисертаційних дослідженнях, монографіях,

наукових статтях [1-5]. Однак праці більшості науковців не містять аналізу статистичних показників злочинності і стосуються переважно кримінально-правових аспектів проблеми.

Метою статті є дослідження кількісних характеристик та динаміки злочинності в контексті соціально-економічної трансформації українського суспільства, а **результатами** пропозиції щодо підвищення ефективності протидії злочинним проявам.

Злочинність у сучасному її розумінні є складним соціальним явищем з окремими ознаками системності, що істотно впливає на всі базові елементи функціонування держави, особливо на її безпеку. Серед найвразливіших сфер її впливу можна виділити такі: конституційний лад держави, якому загрожує заповнення державних інститутів представниками злочинного світу чи їх ставлениками з числа корупціонерів; територіальна цілісність держави внаслідок можливої регіоналізації України; права і свободи особи, які перебувають під загрозою можливості вироблення та здійснення злочинними структурами механізмів обмеження їх конституційних прав і свобод; матеріальні цінності, яким загрожує те, що в цілях досягнення нового обороту надприбутків, при невідпрацьованих механізмах приватизації і роздержавлення, мафіозні структури в Україні можуть стати власниками основного об'єму матеріальних цінностей; духовні цінності, яким загрожує культивування злочинних і корумпованих відносин.

Серед основних факторів впливу злочинності на базові суспільні цінності головними є формування асоціальної особистості, тінізація економічних відносин та зростання економічної злочинності. **Перший** фактор пов'язаний з механізмом мотивації злочинної поведінки, в основі якої – три елементи: потреби людини, наявні можливості їх задоволення та система ціннісних орієнтацій особи. Задоволення потреб безпосередньо залежить від можливостей, як законних, так і незаконних. Об'єктивні труднощі трансформаційного періоду, минулі та нинішні прорахунки у реалізації соціально-економічної політики держави обумовили різке обмеження для значної частини населення України легальних можливостей одержання достойного рівня доходів. Крім того, процеси „дикого” приватизації, за відсутності належного державного контролю, відкрили шлях до незаконного збагачення за рахунок розкрадання національного багатства. Якщо говорити саме про нужденність як основну причину вчинення злочину, то за даними дослідження, що проводилося у 1978 році ще тоді в УРСР, вона була такою лише у 3% випадків злочинної поведінки (в основному, крадіжок). За результатами експертних оцінок, протягом останніх років в Україні понад 40% злочинів має економічне підґрунтя. Можливість незаконними шляхами задовольнити свої матеріальні потреби відкриває шлях до злочину. Тут діє також і морально-психологічний чинник, тобто ціннісні орієнтації особи, які залежно від їх змісту, можуть унеможлилювати або ж сприяти розвитку злочинної мотивації. Однак, на жаль, ціннісні орієнтації українського суспільства сьогодні є дещо викривленими. Так, за даними соціологічного опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України у 2006 році, 76,2 % опитаних відповіли, що за теперішнього безпорядку та невизначеності важко зрозуміти, у що вірити (у 2005 році – 68,4%), більш того, 82,1 % (у 2005 році – 79,3%) опитаних зазначи-

ли, що „багато з того, у що вірили наші батьки, руйнується на очах, і проблема зараз у тому, що більшість людей взагалі ні у що не вірить (77,2%)” [6, с. 21].

За таких умов, коли все впливовішого значення набуває десоціалізація особи, втрата життєвих орієнтирів, формування антисоціальних видів особистісної мотивації, не лише економічна, а й загальнокримінальна злочинність стають загрозою національній безпеці: чим більша частина населення стає причетною до протизаконної діяльності, тим більше людей відкрито демонструють свою асоціальність, ігнорування соціальних, у тому числі й правових норм та заборон.

В основі **другого** фактора лежать антисоціальні способи особистісної мотивації, криміналізація свідомості значної частини населення; він пов'язаний з такими деструктивними явищами, що з різних причин не знайшли належного відображення у кримінально-правових нормах, – це “тіньова” економіка та корупція. Так, на запитання “Як часто за останні п'ять років чиновники просили Вас про послугу або хабар за виконання своєї роботи?” всього 43 % опитаних наших співвітчизників відповіли “ніколи” (це найнижчий показник серед усіх європейських країн, у переважній більшості країн він становить близько 90%, передостаннє місце у Естонії – 63,8%) [7, с. 113].

Третій фактор пов'язаний, власне, зі злочинністю у сфері економічної діяльності. Для її аналізу необхідно провести оцінку стану, динаміки та структури зареєстрованих злочинів, а також економічних наслідків цієї злочинності стосовно матеріальних збитків (у грошовому виразі) для економіки у цілому, підприємств та приватних осіб.

Періоди кардинальних соціальних трансформацій завжди позначалися значним зростанням злочинності. Е.Дюркгейм пов'язував це з проявами аномії, тобто невнормованістю поведінки. Саме під час соціальних катаклізмів значно знижується почуття відповідальності особи перед суспільством, що робить малоефективними попередні норми. В Україні перехід до ринкових відносин, особливо у початковий період, супроводжувався процесами деструктивної деформації економічних відносин. Відсутність чіткої стратегії соціально-економічних перетворень, переоцінка ролі ринкових регуляторів призвели до виникнення та загрозливого поширення безнормативності у соціально-економічних відносинах, передусім в економічній сфері, внаслідок чого девіація в економічній поведінці стала нормою. Первинне накопичення капіталу за рахунок зубожіння населення стало характерною ознакою вітчизняних економічних реформ і перетворилося на своєрідний генератор криміналізації суспільства.

Окрім того, протягом останніх років досягнуто лібералізації всіх факторів виробництва, за винятком заробітної плати (середній її розмір, зокрема, у промисловості є нижчим, ніж допомога по безробіттю в більшості країн з розвинутою ринковою економікою). Наслідком розшарування населення за доходами є значна деформація структури суспільства та руйнація суспільної свідомості. За таких умов значна частина населення дуже швидко десоціалізується, маргіналізується, втрачає мотивацію до ділової активності. Саме на цьому ґрунті поширюються численні соціальні “хвороби” суспільства (злочинність, наркоманія, дитяча безпритульність та бродяжництво тощо). В результаті країна втрачає перспективи розвитку, адже вагома частка суспільства випадає з соціально-еконо-

мічних і політичних процесів, переходить на утримання держави. Майнова диференціація та відсутність якісних змін у вирішенні соціальних проблем призводять до розмежування суспільства і в політичному вимірі (ставлення до державного устрою та суспільного ладу, до зовнішньополітичного вектора державної політики, оцінка дій влади). Зрештою, така соціальна і політична стратифікація суспільства, за неефективності соціальної політики, переростає у його поляризацію, яку можна розглядати як соціально-політичну кризу.

Низький рівень життя населення – це не просто соціальна проблема, це питання забезпечення національної безпеки, насамперед її кримінологічної складової, оскільки соціальне розшарування завжди є джерелом девіантної поведінки. Якщо держава не вирішує соціальних проблем, то значна частина населення вимушена самостійно шукати шляхи до самовиживання, тобто спрямовувати свій потенціал на „тіньовий” сектор економіки. У такій ситуації участь у “тіньових” економічних відносинах дає громадянам деяку свободу і матеріальну незалежність, однак держава не вживає дієвих заходів для переведення цих відносин у цивілізовані, врегульовані системою права.

Оскільки національна безпека відображає не лише її особливі ознаки у певній сфері діяльності, а й включає базові елементи всіх сфер життєдіяльності людини і суспільства та має на меті забезпечення виживання існуючої соціальної системи, вона виступає, насамперед, як соціальна категорія. А криміналізація суспільних відносин становить загрозу національній безпеці, адже злочинність безпосередньо посягає на життєво важливі інтереси нації, унеможливаючи подальший прогресивний розвиток особи, суспільства, держави.

Крім цього, злочинність набуває характеру актуальної загрози національній безпеці не лише, і навіть не стільки, внаслідок масовості вчинення окремих видів злочинів, скільки з огляду на притаманне їй генетично прагнення до насилля, деформації основних соціальних цінностей, відносин, державних та суспільних інституцій.

Системність явища злочинності обумовлює її прагнення до самозбереження та розвитку, який можливий лише через диктатуру у відносинах із державою та формування кримінальної свідомості у суспільстві.

Злочинність як явище соціальне властива будь-якому рівню та характеру розвитку суспільства. Криміногенна ситуація визначається як сукупність обставин, що характеризують стан злочинності у державі, регіоні тощо, а також комплекс взаємозалежних чинників і явищ. Правова статистика характеризує тенденції зміни законодавчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності державних органів.

Загроза злочинності зростає у багатьох країнах світу. За даними Четвертого огляду ООН, злочинність у світі в середньому збільшується на 5% у рік, тоді як населення збільшується на 1–1,2%.

Аналіз статистичних даних злочинності показує, що періоди її активного прояву достатньо співвідносяться з періодами соціально-економічних потрясінь у суспільстві, економіка якого перебуває у стані депресивного розвитку. У такому зрізі статистика зареєстрованої злочинності дає змогу виявляти тотожність характеру суспільного розвитку країни та факторів злочинності. Щодо статистично-

го рівня злочинності, поширеності тих чи інших видів злочинів, глибини проникнення злочинності до соціально-економічних процесів, то оцінити їх реальні характеристики, виходячи з даних офіційної статистики, досить складно. Недосконалість офіційної статистики пояснюється дією ряду чинників.

Так, на зменшення кількості звернень громадян істотно впливає стан обліково-реєстраційної дисципліни у правоохоронних органах, яка ще є недостатньою. У свою чергу, частота звернень до них громадян з приводу вчинених чи прогнозованих злочинів визначається рівнем довіри до їх співробітників, який в українському суспільстві є надзвичайно низьким (менше громадяни довіряють лише страховим компаніям – табл. 1).

Крім того, при вчиненні ряду злочинів потерпілі громадяни не звертаються за допомогою до правоохоронних органів з причин: особистої безпеки, страху за свою репутацію тощо.

Таблиця 1

Індекс довіри (середній бал: шкала 1–5 балів)

	1994	2000	2006
Сім'ї та родичам	4,5	4,6	4,5
Церкві та духовенству	3,1	3,1	3,4
Податковій інспекції	–	–	2,5
Міліції	2,3	2,3	2,4
Прокуратурі	–	–	2,4
Судам	–	–	2,4
Армії	3,2	3,1	3,0
Страховим компаніям	–	–	2,2

Джерело: [6, с. 30]

Однак на статистичні показники злочинності останніх двох років найбільш вплинули законодавчі корективи співвідношення норм щодо адміністративної та кримінальної кваліфікації відповідальності за злочинне діяння: зниження показників сталося, в основному, через декриміналізацію окремих видів злочинів (йдеться, насамперед, про значне підвищення суми, при якій настає кримінальна відповідальність, до 525 гривень, а тому для значної кількості злочинів перестав існувати сам склад злочину).

Реалізація центральними органами виконавчої влади, у тому числі й правоохоронними органами на місцях, комплексу організаційно-правових та практичних заходів дещо змінили криміногенну ситуацію в державі, в останні роки вдалося не допустити небезпечного розвитку криміногенних процесів. Відбулися позитивні зміни у структурі та динаміці злочинності, зменшилася кількість зареєстрованих злочинів загальнокримінального характеру, зокрема, умисних вбивств, розбоїв, грабежів та злочинів, вчинених організованими групами і злочинними організаціями. Досягнуто деяких позитивних зрушень і в боротьбі з окремими видами економічних злочинів, протиправним обігом наркотиків, контрабандою, нелегальною міграцією та іншими.

Таким чином, виходячи з даних Держкомстату України, з 2000 року по 2006 рік рівень злочинності в державі (у абсолютних цифрах) досить істотно зменшився – з 567,8 тис. до 428,1 тис. злочинів (на 24,6%).

*Таблиця 2***Правопорушення**

Рік	Всього зареєстровано злочинів	Всього засуджено осіб	Кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності, (тис. осіб)	Кількість цивільних справ, розглянутих судами (з постановленням рішення), (тис. справ)
2000	567795	230903	9395,4	911,4
2001	514597	202609	6384,1	1057,0
2002	460389	194212	6472,4	1166,4
2003	566350	201081	7097,3	1259,3
2004	527812	204794	7013,7	1457,5
2005	491754	176934	6370,3	1116,2
2006	428149	160865	7677,9	817,7

Джерело: Держкомстат України

Разом з цим, якщо розглядати зазначену динаміку на фоні зміни демографічної ситуації в Україні, то на 1 січня 2001 року наявне населення України складало 48923,2 тис. чол., на 1 січня 2007 року воно скоротилося до 46646,0 тис. чол., тобто, у розрахунку на 100 тис. населення, загальний коефіцієнт злочинності в Україні впродовж 2000–2006 рр. зменшився лише на 2%.

Стан протидії кримінальним правопорушенням в Україні значною мірою впливає на соціально-економічну ситуацію. У результаті здійснення комплексу профілактичних заходів кількість зареєстрованих злочинів, у тому числі особливо тяжких та вчинених із застосуванням зброї, зменшилася. Проте нерозв'язання ряду проблем у сфері профілактики правопорушень пояснюється значною мірою відсутністю необхідних коштів, динамічними процесами, що відбуваються в економіці та соціальній сфері держави, а також банкрутством суб'єктів господарювання та частою зміною форм їх господарської діяльності, нестабільністю у сфері зайнятості, зростанням урбанізації та міграції населення, що не сприяє ліквідації таких соціальних явищ, як бідність і безробіття, жебрацтво та дитяча бездоглядність. Саме ці детермінанти негативно впливають на рівень злочинності та правопорушень, їх структуру, що призводить до виникнення нових форм та способів протиправної діяльності (табл. 3).

На сьогодні хоча і є тенденція до зниження, але залишається високим рівень тяжких насильницьких злочинів (умисних убивств, тяжких тілесних ушкоджень) та корисливо-насильницьких посягань (розбійних нападів, пограбувань). Набувають дедалі більшого поширення злочини, пов'язані з незаконним позбавленням волі або викраденням людини (у 2006 році їх кількість порівняно з 2005 роком зросла на 30,9%); ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості; ввезення, виготовлення, збут і роз-

Таблиця 3

Загальна злочинність. Зареєстровані, розкриті та нерозкриті злочини

		2005	2006	Динаміка, %	
Усього злочинів	Зареєстровано		485725	420900	-13.3
	з них	особи встановлені	301295	268231	-11.0
		питома вага, %	62.0	63.7	–
		попереджено	4537	3585	-21.0
	розслідувано (розкрито)		335309	298306	-11.0
	не розкрито		184800	149921	-18.9
	відсоток розкриття		64.5	66.6	–
у т.ч.: тяжкі та особливо тяжкі	Зареєстровано		220839	175054	-20.7
	з них	особи встановлені	124409	102146	-17.9
		питома вага, %	56.3	58.4	–
	розслідувано (розкрито)		145167	118596	-18.3
	не розкрито		97129	72731	-25.1
	відсоток розкриття		59.9	62.0	–
Усього злочинів загально-кримінальної спрямованості	Зареєстровано		440618	378294	-14.1
	з них	особи встановлені	273186	241473	-11.6
		питома вага, %	62.0	63.8	–
		попереджено	4011	3115	-22.3
	розслідувано (розкрито)		303915	267802	-11.9
	не розкрито		167965	133680	-20.4
відсоток розкриття		64.4	66.7	–	
у т.ч.: тяжкі та особливо тяжкі	Зареєстровано		197520	154857	-21.6
	з них	особи встановлені	111031	90297	-18.7
		питома вага, %	56.2	58.3	–
	розслідувано (розкрито)		130251	104856	-19.5
	не розкрито		87190	63834	-26.8
	відсоток розкриття		59.9	62.2	–
Усього злочинів економічної спрямованості	Зареєстровано		45107	42606	-5.5
	з них	особи встановлені	28109	26758	-4.8
		питома вага, %	62.3	62.8	–
		попереджено	526	470	-10.6
	розслідувано (розкрито)		31394	30504	-2.8
	не розкрито		16835	16241	-3.5
відсоток розкриття		65.1	65.3	–	
у т.ч.: тяжкі та особливо тяжкі	Зареєстровано		23319	20197	-13.4
	з них	особи встановлені	13378	11849	-11.4
		питома вага, %	57.4	58.7	–
	розслідувано (розкрито)		14916	13740	-7.9
	не розкрито		9939	8897	-10.5
	відсоток розкриття		60.0	60.7	–

Джерело: Департамент інформаційних технологій МВС України, 2007 рік

повсюдження порнографічних предметів та сутенерство або втягування особи в заняття проституцією (відповідно їх кількість зросла на 94,1%, 56% та 69,6%).

На тлі загального зменшення зареєстрованої кількості злочинів не знижується кількість правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, зростає чисельність наркоманів (табл.4).

Таблиця 4

**Злочинність у сфері обігу наркотичних засобів,
психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів**

		2005	2006	Динаміка, %
Перебувало на обліку споживачів наркотиків		152418	154447	1.3
Рівень на 10 тис. населення		32.1	32.8	
Зареєстровано злочинів у звітному періоді		65017	64630	-0.6
з них	тяжких та особливо тяжких	24432	23777	-2.7
Розслідувано злочинів		63396	63119	-0.4
з них	тяжких та особливо тяжких	23560	23260	-1.3
Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст.306 КК)		183	163	-10.9
Незаконне виробництво, придбання, перевезення чи збут наркотиків (ст.307 КК)		18046	17902	-0.8
з них	збут	17103	17061	-0.2
Викрадення, привласнення наркотиків (ст.308 КК)		352	327	-7.1
Викрадення, привласнення обладнання для виготовлення наркозасобів (ст.313 КК)		208	225	8.2
Виробництво, придбання, перевезення наркотиків без мети збуту (ст.309 КК)		35410	35477	0.2
Схиляння до вживання наркотиків (ст. 315 КК)		965	954	-1.1
з них	неповнолітніх	343	321	-6.4
Організація або утримання наркопритонів (ст.317 КК)		2743	2662	-3.0
з них	для виробництва та виготовлення	1178	1018	-13.6
Виявлено осіб, вчинивших наркозлочини		43727	42582	-2.6
Проведено	оперативних закупок	6283	6885	9.6
	контрольних поставок	317	355	12.0
Викрито міжнародних каналів надходження в Україну наркозасобів		166	249	50.0

Джерело: Департамент інформаційних технологій МВС України, 2007 рік

Як показує аналіз, нелегальне завезення наркотиків і психотропів в Україну не припиняється. Кількість виявлених і ліквідованих каналів контрабандного постачання в Україну наркотичних засобів і психотропних речовин протягом 2001 – 2006 років зростає більш ніж у 6 разів й дорівнювала 249. Останнім часом зростає обсяг постачання психотропних речовин: амфетамінів, метамфетаміну, “екстазі” з території Польщі, а також різних нарковмісних препаратів з Румунії та Молдови.

Злочинність у сфері незаконного обігу наркотиків, як відомо, проблема молодіжна. Так, наприклад, у 2006 році кількість засуджених за злочини у цій сфері віком від 14 до 18 років, складала 11,5 %; від 18 до 25 років – 29,4 %; від 25 до 30 – 25,8 %.

Серед наркозлочинців кількість осіб, які навчаються, становить 78 %; службовців – 0,7 %; робітників – 7,8 %; студентів технікумів і ВНЗ – 0,9 %; тих, що працюють у комерційних структурах – 1,4 %; учнів шкіл, ПТУ – 1,1 %; інших категорій – 10,1 %.

Важливим показником характеристики осіб, які скоїли злочини у сфері незаконного наркообігу, є наявність чи відсутність трудової діяльності. Не мають постійного джерела доходу 70 % злочинців, 55 % з них – не працюють. Проте абсолютна їх більшість – близько 85 % проживає в містах.

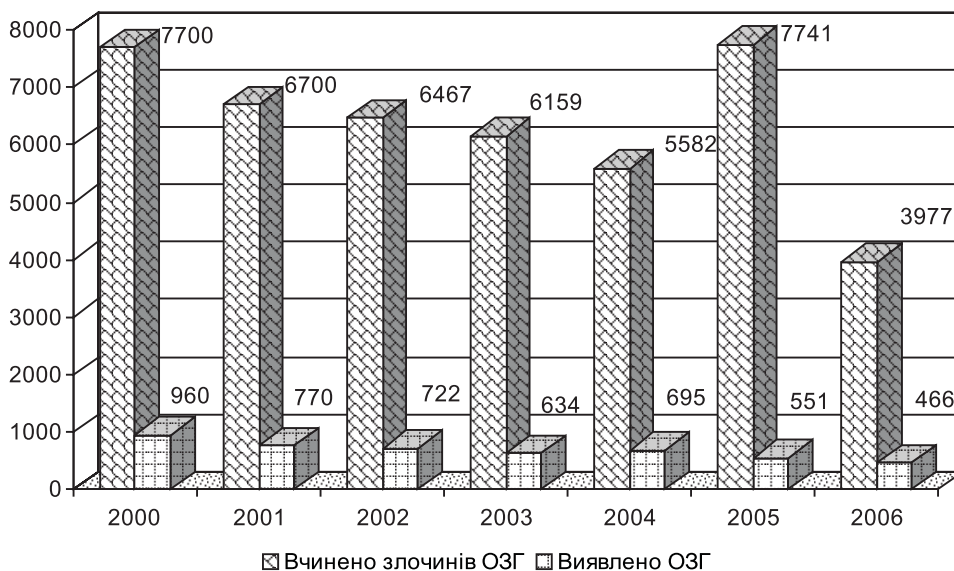
Протягом останнього року істотне зростання кількості зареєстрованих споживачів наркотиків характерне для Житомирської, Київської, Львівської, Миколаївської, Сумської, Херсонської, Черкаської областей, м. Києва, м. Севастополя. У цілому по Україні у 2006 році цей показник порівняно з 2000 роком підвищився більш ніж на 50%. Це свідчить про загрозливу тенденцію зростання темпів наркотизації населення. Немедичним наркоспоживанням охоплено практично всі регіони України. Беручи до уваги рівень латентності, як штучної, коли працівники правоохоронних та інших державних органів не обліковують з різних причин показники протидії незаконному обігу наркотиків (НОН), так і природної, коли приховується злочинна діяльність у сфері НОН вже з боку наркоділків, маємо на сьогодні в Україні, на противагу офіційній статистиці, понад 1 млн. 200 тис. наркоспоживачів.

Незважаючи на здійснення на загальнодержавному та місцевому рівнях кроків соціально-економічного, політичного та правового характеру по активізації зусиль у протидії цим негативним соціальним явищам, проведення правоохоронними та іншими державними органами адміністративних, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та контррозвідувальних заходів із запобігання, локалізації та ліквідації проявів організованої злочинності, позиції організованої злочинності залишаються все ще міцними (за роки незалежності, станом на 1 січня 2007 року, викрито майже 13 тис. організованих злочинних груп та розкрито близько 100 тис. вчинених ними злочинів). А в економіці країни вони залишилися майже недоторканими, внаслідок чого рівні корупції та криміналізації життєво важливих сфер функціонування держави набули нечуванних масштабів і стали реально загрожувати її національній безпеці.

Все частіше від рук злочинців гине водночас двоє і більше осіб, винищуються цілі сім'ї, не припиняються вбивства підприємців та працівників комерційних

структур. Значна кількість таких злочинів вчинюється на ґрунті розподілу сфер впливу між злочинними угрупованнями, озброєних кримінальних “вияснень відносин”, у тому числі з використанням вогнепальної зброї та вибухівки. Жертвами криміналітету стають і представники органів державної влади і управління та правоохоронних органів.

Як випливає з рис. 1, протягом 2006 року виявлено 466 організованих груп і злочинних організацій (що на 15,4 % менше, ніж у 2005 р.), які вчинили майже 4 тис. злочинів, з яких 3,3 тис. злочинів, або 82 % мають ступінь тяжких та особливо тяжких і мають резонансний характер, що, в свою чергу, викликає справедливу недовіру населення до органів влади із-за неспроможності належно протидіяти цьому негативному явищу.

Рис. 1. Динаміка злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями (в період 2000–2006 рр.)

Однією зі складових організованої злочинності є корупція. Корумпованість державного апарату, різних гілок влади вкрай негативно впливає фактично на всі сторони суспільного життя, насамперед, на діяльність політичних інститутів країни, правову і соціальну захищеність громадян, довіру населення до влади. Корупція є головною перешкодою для подолання організованої злочинності в країні.

Для більшості країн найтипівішими проявами корупції є підкуп чиновників і громадсько-політичних діячів, хабарництво за надання законних і незаконних благ і переваг, протекціонізм, тобто висунення працівників за принципами родинності, земляцтва, клановості, особистої відданості і дружніх стосунків з метою подальшого використання цих працівників у корисливих цілях. Слід зазначити, що не всі види корупційних діянь можна кваліфікувати як злочини. Їх типи можуть проявлятися в рамках певного складу злочину лише після їх нормативного закріплення як таких у Кримінальному кодексі України.

Незважаючи на те, що проблеми попередження та припинення корупції постійно перебувають у центрі уваги державних органів влади, правоохоронних органів, наукової громадськості та фахівців-практиків, в останнє десятиріччя в Україні криміногенна ситуація характеризується поширенням корупційних провів. Це визнано не лише фахівцями в галузі юриспруденції, а й на найвищому політичному рівні нашої країни.

Статистика свідчить, що протягом 2005 року вчинено 17,9 тис. злочинів у сфері службової діяльності, з яких – 3,7 тис. фактів хабарництва, що в 1,6 разу більше, ніж у 2000 році, та на 18,8 % більше, порівняно з 2004 роком.

Як свідчать дані таблиці 5, на високому рівні залишається кількість викритих злочинів проти власності у цілому. Що стосується різкого зниження кількості викритих злочинів, що вчиняються шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (у середньому на 50 %) за останні роки, то це можна пояснити недостатньою чисельністю висококваліфікованих оперативних співробітників і значними втратами професійного ядра правоохоронних органів, оскільки виявлення злочинів такого виду потребує високого рівня знань та практичного досвіду.

Таблиця 5

Корупційні діяння кримінального характеру

Види злочинів		Зареєстровано злочинів за період						
		Р о к и						
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Злочини проти власності		17690	15383	13691	14366	16242	17535	16926
з них	привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	13289	10322	7993	7307	7403	7442	7371
	у тому числі: у великих та в особливо великих розмірах	4663	3457	3019	2845	2512	2010	2218
Злочини у сфері службової діяльності		18113	18871	18017	18146	16584	17922	16396
з них	зловживання владою або службовим становищем	6725	7947	7285	6827	5979	5834	4621
	перевищення влади або службових повноважень	х	972	1259	1448	1284	1537	1161
	хабарництво	2273	2304	2812	2980	3080	3660	3014
	службове підроблення	8063	х	х	5035	4712	5372	7600

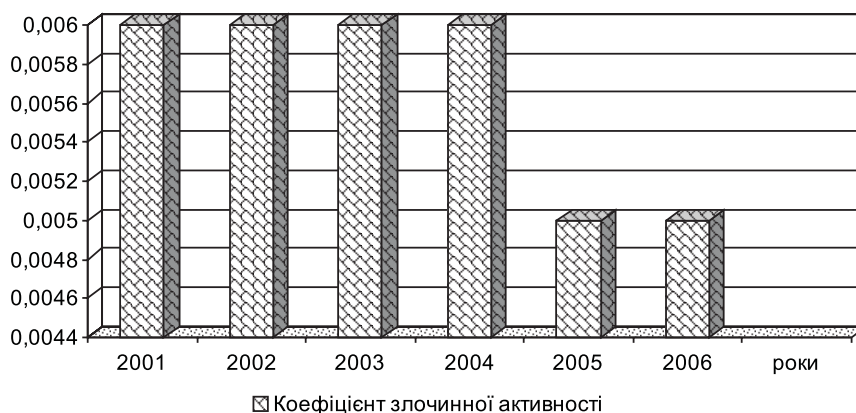
Джерело: Департамент інформаційних технологій МВС України, 2007 рік

Статистичні дані про результати боротьби з корупцією характеризують лише один бік проблеми (активність правоохоронних органів та економічну шкоду), але в жодному разі не масштаби корупції в державі. Рівень корупції, враховуючи її латентний характер, залишається достатньо високим. Така ситуація значною

мірою стала наслідком того, що боротьба з корупцією здійснюється безсистемно, за відсутності стратегії запобігання і протидії їй. Необхідно приділяти насамперед більше уваги запобігання корупції, виявленню й усуненню системних регулятивних чи організаційних прогалин, що створюють сприятливі умови для корупції.

Враховуючи те, що кількість злочинів у розрахунку на 100 тис. населення протягом 2000–2006 років істотно не зменшилася, рівень злочинності залежав, більшою мірою від факторів впливу на стан злочинності, і менше – від ефективності діяльності правоохоронних органів.

Цей висновок знаходить підтвердження в результаті аналізу динаміки таких важливих показників, як злочинна активність населення (співвідношення кількості осіб, які вчинили злочини, до загальної чисельності населення (рис. 2).

Рис. 2. Злочинна активність населення (2001–2006 рр.)

Майже незмінною залишається і кількість потерпілих внаслідок тяжких та особливо тяжких злочинів, а також віктимізація злочинності (співвідношення кількості осіб, які стали об'єктом злочинних посягань протягом певного проміжку часу, до загальної чисельності населення), що також залишалося майже незмінним (2001 рік – 0,01 / 376338/48457,1 ; 2002 рік – 0,01 / 356979/48202,5; 2003 рік – 0,01 / 351855/47812,9; 2004 рік – 0,01 / 328570/47451,6; 2005 рік – 0,01 / 309208/47105,2; 2006 рік – 0,01 / 255122/46646,0).

Висновки

Таким чином, від часу здобуття країною незалежності, структура злочинності в Україні зазнала серйозних змін. На початку 90-х років значно зросла вулична злочинність, яка наприкінці 90-х зменшилася, проте загрозливих масштабів набули масштаби корупції. Сьогодні загальний рівень злочинності становить 103,5 злочину на 10 000 населення, а розкриття злочинів – близько 65% від зареєстрованої кількості злочинів (згідно з даними Міністерства внутрішніх справ на початок 2007 року). Такий значний відсоток розкриття насправді свідчить про його неадекватність реальному стану речей (у розвинутих країнах цей відсоток не перевищує 50%).

Згідно із соціологічними опитуваннями щодо злочинності в Україні, загроза особистій безпеці не є для населення України проблемою номер один. Виходячи зі статистичних даних, злочинність і насильство не досягли загрозливого рівня для політичного і соціального устрою країни.

Однак для будь-якого суспільства природно перейматися будь-яким рівнем злочинності, хоч падає він, чи зростає за певний час порівняно з показниками попередніх років. На динаміку злочинності впливає ряд детермінант, які за механізмом дії і змістом можна згрупувати у три напрями: правового характеру; соціально-демографічні; соціально-економічні, політичні, управлінські.

Найістотніший, причинно-зумовлений вплив на злочинність і її динаміку як в Україні загалом, так і в окремих її регіонах чинять соціально-економічні, політичні та управлінські детермінанти. Вплив правових чинників, які у першу чергу покликані мінімізувати її прояви, залишається недостатньо ефективним.

Для значного поліпшення криміногенної ситуації в Україні необхідно упродовження принципово нових підходів до розробки заходів боротьби зі злочинністю. Вони мають передбачати виявлення конкретних механізмів її детермінації і причинності у різних сферах та на різних рівнях: місцевому, регіональному, національному та міжнародному. При цьому необхідно виходити не лише з об'єктивної ситуації в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах функціонування суспільства, а й враховувати характеристики різних соціальних груп, верств населення, спільнот, а також механізмів управління соціальними процесами на кожному рівні й у конкретному соціальному середовищі. Попередження та профілактика злочинності повинні мати концептуально виважену науково обґрунтовану основу, тобто йдеться про необхідність розробки реальної, недекларативної, системної програми національного масштабу.

Джерела

1. *Гвоздецький В.Д.* Організована злочинність як об'єкт соціально-філософського аналізу: Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / Київський ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1997. – 30 с.
2. *Злочинність, правопорядок та права людини: Резюме дослідження / Міжнародна рада з розробки стратегії захисту прав людини / Джеймс Л. Кавалларо (підгот.), Галина Сенік (пер.).* – К.: ДП «Нора-друк», 2004. – 19 с.
3. *Литвак О. М.* Держава і злочинність / М.Й. Коржанський (наук.ред.). – К.: Атіка, 2004. – 303 с.
4. *Медицький І.Б.* Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2007. – 20 с.
5. *Шакун В.І.* Урбанізація і злочинність / Українська академія внутрішніх справ. – К., 1996. – 255 с.

6. *Паніна Н.* Українське суспільство 1992–2006: соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006.– 94 с.
7. *Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н.* Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006.– 142 с.

Аннотация. Исследуются проблемы анализа состояния преступности в Украине в контексте общей криминальной ситуации. Выделяются основные факторы влияния преступности на базовые общественные ценности, определены ряд ключевых проблем и новые подходы к повышению эффективности борьбы с преступностью.

Summary. Problems of the analysis of a condition of criminality in Ukraine in a context of the general criminal situation are researched. Major factors of influence of criminality are allocated for base public values, a line of key problems and new approaches to increase of efficiency of struggle against criminality are certain.

Стаття надійшла до редакції журналу 28.09.2007 р.